

ANDRZEJ ŁUCZYŃSKI

INTEGRALNE WYCHOWANIE MŁODZIEŻY W PEDAGOGII ŚW. JANA BOSKO

Poznając realia życia współczesnej młodzieży spotykamy się ze szczególnie niepokojącym zjawiskiem, jakim jest sytuacja zaniedbania i marginalizacji, której doświadcza wielu młodych ludzi. Powierzchowe podejście do problemu wychowania sprawia, że znaczna część młodzieży czuje się nieprzygotowana w sposób wystarczający do umiejętnego określenia swego miejsca w świecie. Niezwykle ważną kwestią wydaje się więc dokonanie gruntownego namysłu nad wypracowaniem skutecznych metod pozwalających ograniczyć lub całkowicie wyeliminować zjawisko zagubienia społecznego i moralnego współczesnej młodzieży. Koniecznym zadaniem staje się również odniesienie się do wychowania integralnego, które stanowi optymalną przestrzeń, w której osoba ludzka jako byt o społecznym i transcendentnym ukierunkowaniu, doskonali swoje człowieczeństwo. Zdaniem wielu bowiem potrzeba wychowania (integralnego) człowieka tkwi w samym człowieku, w jego ciągłym rozwoju. Człowiek przychodząc na świat, przynosi w sobie wewnętrzną „konieczność” wychowania. O potrzebie wychowania człowieka świadczy jego nieporadność i nieprzygotowanie do samodzielnego życia w momencie urodzin. Przemawiają za tym również potrzeby natury społecznej i kulturalnej człowieka, jego niedoskonałość, a jednocześnie potencjalność rozwojowa. Niewątpliwie, istota ludzka potrzebuje pomocy wychowawczej, aby jako osoba mogła okryć i w sposób godny i odpowiedzialny zrealizować swój życiowy potencjał¹.

Ks. dr hab. ANDRZEJ ŁUCZYŃSKI – adiunkt Katedry Pedagogiki Opiekuńczej, Instytut Pedagogiki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; e-mail: a.luczynski@vp.pl

¹ J. GOLEŃ, *Wychowanie seksualne w rodzinie. Studium pastoralne*, Rzeszów: Poligrafia WSD w Rzeszowie 2006, s. 32.

Podjęcie efektywnych działań w tym względzie niesie ze sobą potrzebę odwołania się do wartościowych i sprawdzonych już praktyk wychowawczych. Potrzeba zatem takiego wzoru, który mógłby wskazać właściwą drogę wychowania młodego pokolenia. Jednym z takich pedagogów jest Jan Bosko (1815-1888) – włoski duchowny, a zarazem wielki wychowawca młodzieży XIX wieku; w tym roku przypada jego dwusetna rocznica urodzin. Metoda wychowawcza księdza Jana Bosko stawia wciąż nowe propozycje, pobudza i zachęca młodzież do wszechstronnego rozwoju; skłania ona młodych do podejmowania takich decyzji, które oni intuicyjnie wyczuwają i zamierzają podjąć. Pedagogia księdza Jan Bosko, mimo upływu czasu okazuje się ciągle aktualna, skutecznie wskazuje bowiem, jak wychowywać młodzież narażoną na marginalizację i wykluczenie społeczne opierając się na dialogu, miłości i formacji społecznej i chrześcijańskiej. Jego system prewencyjny inspirował dziś wielu pedagogów do poszukiwania na podstawie tradycyjnych wartości nowych sposobów docierania do młodzieży z propozycją integralnego rozwoju i wychowania.

Podjęta analiza działalności wychowawczej księdza Jana Bosko wśród młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym, pragnie wskazać współczesnemu środowisku wychowawczemu pozytywny wzór skutecznego wychowania młodego człowieka, który niejednokrotnie czuje się zagubiony przeżywając życiowe trudności i rozterki. Odkrycie bowiem na nowo wychowawczego systemu księdza Bosko może być dzisiaj dla wychowawców punktem odniesienia ku pełnemu zharmonizowaniu wspólnych poczynań i wytyczenia jednolitych linii działania w obliczu licznych niebezpieczeństw zagrażających rozwojowi i wychowaniu młodzieży.

1. WYCHOWANIE I JEGO PERSONALISTYCZNE UWARUNKOWANIA

Poszukując właściwego znaczenia wychowania, musimy najpierw przywołać potoczne rozumienie terminu „wychowanie”, które kieruje naszą uwagę przede wszystkim na dzieci i młodzież (wychowanków) oraz na kształtowanie określonych pojęć, uczuć, postaw i dążeń². W literaturze pedagogicznej za podstawowe określenie „wychowania” najczęściej przyjmuje się, że jest to „świadomie organizowana działalność społeczna, oparta na stosunku wychowawczym, między wychowankiem a wychowawcą, której celem jest wywoła-

² S. KUNOWSKI, *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie 2004, s. 15.

nie zamierzonych zmian w osobowości człowieka. Zmiany te obejmują zarówno stronę poznawczo-instrumentalną, związaną z poznaniem rzeczywistości i umiejętnością oddziaływania na nią, jak i stronę emocjonalno-motywacyjną, która polega na kształtowaniu stosunku człowieka do świata i ludzi, jego przekonań i postaw, układu wartości i celu życia³. Ze względu jednak na duże zainteresowanie zagadnieniami wychowania na terenie różnych nauk oraz na jego doniosłe znaczenie społeczne, brak jest jednoznaczności w jego definiowaniu. Wychowanie podlega różnym podziałom i kwalifikacjom, które starają się wyjaśnić jego znaczenie. Mając zatem wiele definicji wychowania, możemy mówić o wychowaniu w sensie szerokim i wąskim, przyjmując za kryterium podziału zakres oddziaływań wychowawczych.

W szerokim rozumieniu wychowanie będzie oznaczało „wszelkie oddziaływanie na człowieka, współtworzące jego osobową indywidualność”⁴. W tym rozumieniu działanie wychowawcze zasadniczo nie jest ani celowe, ani planowane; nie towarzyszy mu żadna teoria ani metateoria. Opiera się ono raczej na intuicji i dość powszechnie rozumianej tradycji, obyczaju i kulturze. Zakres podmiotowy tego oddziaływania jest bardzo szeroki, obejmuje on między innymi środowisko społeczne, relacje międzyludzkie, kontekst kulturowy i cywilizacyjny, klimat psychospołeczny panujący w określonym miejscu i czasie. Aksjologia tak rozumianego procesu wychowania jest tu często przypadkowa, doraźna; nierzadko bywa, że jej elementy wzajemnie się znoszą lub neutralizują⁵. Takie ujęcie wychowania może nieść ze sobą pewne zagrożenia, zawierają się bowiem w nim również te działania, które mogą szkodzić wychowankowi i środowisku wychowawczemu. Inne zaś węższe rozumienie „wychowania” przejawia staranie o takie jego ujęcie, które zakłada ograniczenie jego pojmowania jedynie do wszelkich zamierzonych oddziaływań na wychowanka podejmowanych w określonym celu i w określonej sytuacji⁶. Tutaj proces wychowawczy zakłada pewną przemyślaną strategię działania i świadomą aksjologię rzeczywistości ludzkiej. Wychowawca dąży do spójności swoich działań, starając się przekazać wychowankowi lub uczniowi model życia godny jego wartości. Ważną rolę w tak pojętym wychowaniu

³ W. OKOŃ, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak” 1998, s. 444.

⁴ M. NOWAK, *Teorie i koncepcje wychowania*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne 2008, s. 189.

⁵ W. CHUDY, *Pedagogia godności. Elementy etyki pedagogicznej*, Lublin: TN KUL 2009, s. 15.

⁶ M. NOWAK, *Teorie i koncepcje*, s. 190.

odgrywa system wartości związany z pojęciem człowieczeństwa, które zwieńcza intencję wychowawczą⁷. Najwęższe natomiast rozumienie terminu „wychowanie” wyraża się poprzez zamierzony wpływ na „sferę emocjonalno-wolicjonalną jednostek lub dążenie do wypracowania określonej postawy, umiejętności czy aspektu osobowości”⁸.

Odmienne określenia i ujęcia wychowania wyróżnia się także w odniesieniu do poszczególnych dziedzin pedagogicznych. W obszarze poszczególnych subdyscyplin pedagogicznych wykształciły się bowiem różne definicje tego zjawiska, kładąc nacisk na inne jego kluczowe elementy. Próbę pewnej systematyzacji licznych definicji wychowania podjął S. Kunowski, podkreślając ich związek z poszczególnymi dyscyplinami i treściami pedagogicznymi⁹. W swych działaniach wyróżnił on definicje:

- prakseologiczne – kładą one szczególny nacisk na oddziaływania wychowawców na wychowanków (J.F. Herbart, T. Waitz, O. Willmann, G. Kerschensteiner);
- ewolucyjne – akcentują centralną rolę wychowanka w procesie wychowania i jego swobodny rozwój (J. Dewey, M. Montessori, E. Key);
- systematyczne – podkreślają one rolę środowiska wychowawczego w rozwoju wychowanka (O. Decroly);
- adaptacyjne – koncentrują się na osiągniętych skutkach, które poza rozwojem osobistym dotyczą również przystosowania wychowanka do życia w określonym środowisku (E. Durkheim, F. Znaniecki)¹⁰.

Wymienione grupy definicji wychowania nie wyczerpują zagadnienia, ale jedynie pokazują złożoność problemu i trudności w przyjęciu takiej definicji wychowania, która w sposób optymalny obejmowałaby i ukazywała jego rzeczywistość. Z tej perspektywy rodzi się postulat wychowania harmonijnego, które obejmowałoby całego człowieka, jego życie fizyczne, zdolności spostrzegania i kojarzenia, aktywność intelektualną, życie uczuciowo-emocjonalne oraz zdolność wyboru dobra i realizacji zamierzonych celów. Ponadto powinno ono zmierzać do tego, ażeby wychowanek był zdolny w swoim ży-

⁷ W. CHUDY, *Pedagogia godności*, s. 16.

⁸ M. NOWAK, *Teorie i koncepcje*, s. 191.

⁹ M. JEZIORAŃSKI, *Bł. Jana Pawła II koncepcja wychowania małżonków*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2013, s. 47.

¹⁰ S. KUNOWSKI, *Podstawy współczesnej pedagogiki*, s. 167-169; por. M. NOWAK, *Podstawy pedagogiki otwartej. Ujęcie dynamiczne w inspiracji chrześcijańskiej*, Lublin: RW KUL 1999, s. 168.

ciu do pełnej koherencji myśli, słowa i czynu, innymi słowy – do pełnej konsekwencji działania z zachowaniem praw logiki, myślenia i postępowania¹¹.

Pedagogika o ukierunkowaniu chrześcijańskim dostrzega w osobie ludzkiej fundamentalny podmiot wychowania¹². Stąd też przez sam fakt, że człowiek jest podmiotem wychowania, rozumie się respektowanie jego godności oraz wartości dla niej właściwych w wychowaniu. Rodzi to potrzebę akceptacji w wychowaniu wymogów miłości i kierowania się nią we wzajemnych relacjach wychowawczych – wychowanek staje się „partnerem” w dialogu z wychowawcą, będąc jednocześnie „wychowawcą” samego siebie¹³. Podobnie Jan Paweł II, podejmując w swoim nauczaniu zagadnienia wychowania jako personalista, definiuje wychowanie jako „uczłowieczanie” człowieka, tzn. jako proces uczenia się bycia człowiekiem, od którego zależy przyszłość człowieka i całej ludzkości. Papież jasno artykułuje, że z aktywnego stosunku pomiędzy wychowawcą a wychowanym winien wypływać wzrost człowieczeństwa. Ów wzrost człowieczeństwa domaga się jednak pracy nad samym człowiekiem, rozpoczynającej się już w łonie matki, nadającej ludzki i chrześcijański kształt duszy człowieka, jego sumieniu, sercu, świadomości oraz odpowiedzialności za siebie i bliźnich. Wychowanie według Jana Pawła II ma więc kształtować człowieka ze względu na jego najwyższy cel, powinno harmonijnie (integralnie) rozwijać wszystkie jego predyspozycje, w tym zdolność do wysiłku i poczucie odpowiedzialności – pomagać mu w opanowaniu własnej wolności¹⁴. Człowiek, będąc bowiem jednością „psychofizyczną”, rozwija się w zależności od wrodzonych zadatków (czynniki wewnętrzne) charakterystycznych dla danej osoby oraz od wpływu otoczenia społecznego i dziedzictwa przeszłych pokoleń, obecnego pod postacią osiągniętego poziomu kultury (czynniki zewnętrzne), a także dzięki aktywności podmiotu (czynniki osobowe), która jest odpowiedzią wychowanego na działanie czynników wewnętrznych i zewnętrznych. Owe czynniki osobowe przełamują rozumienie wychowania jako prostej determinacji ze strony wpływów wewnętrznych czy ze-

¹¹ J. MAJKA, *Wychowanie chrześcijańskie – wychowaniem personalistycznym*, w: F. ADAMSKI (red.), *Wychowanie personalistyczne*, Kraków: Wydawnictwo WAM 2005, s. 165.

¹² R. OTOWICZ, *Etyka życia*, Kraków: Wydawnictwo WAM 1989, s. 127; zob. J. GOLEŃ, *Wychowanie seksualne*, s. 46-47; zob. K. WOJTYŁA, *Miłość i odpowiedzialność*, Lublin: Wydawnictwo KUL 1986, s. 110-116.

¹³ M. NOWAK, *Podstawy pedagogiki*, s. 443-450; zob. J. GOLEŃ, *Wychowanie seksualne*, s. 47.

¹⁴ P. KAŻMIERCZAK, *Personalistyczna koncepcja nauczania w nauczaniu Jana Pawła II*, Kraków: Wydawnictwo WAM, s. 39.

wewnętrznych. Wiążąc się zaś z wolnym wyborem wychowanka i odpowiedzialnością za dokonany wybór, polegają na udzieleniu przez niego pozytywnych lub negatywnych odpowiedzi na poszczególne możliwości rozwojowe¹⁵.

Przyjęcie zatem założeń personalizmu w kwestii wychowania prowadzi do stwierdzenia, że najważniejszym jego celem jest uzdalnianie podmiotu, czyli wychowanka, do przejęcia kierowania własnym procesem rozwoju. Wychowanie jest tu bowiem pojmowane jako wzbudzenie osoby w wychowanku (mnieutryka osoby). Człowiek (wychowanek) nie jest uważany za rzecz czy też traktowany jako istota poddawana ćwiczeniu lub tresurze, ale jest osobą, którą należy w nim „wzbudzić”. W tym świetle to wychowanek jest pierwszym i podstawowym czynnikiem wychowania, a wychowawca pełni w tym dziele ważną rolę współpracownika¹⁶. Według J. Tarnowskiego tak rozumiane wychowanie jawi się jako „całokształt sposobów i procesów pomagających istocie ludzkiej, zwłaszcza przez interakcję, urzeczywistniać i rozwijać swoje człowieczeństwo”¹⁷. Człowiek nosi w sobie duży „potencjał rozwoju”, który pozwala mu aktualizować się w sferze przyrodzonej i nadprzyrodzonej, jako ktoś niepowtarzalny. Dokonuje się to poprzez współdziałanie, uczestnictwo oraz przeżywanie wolności przez wychowanka. Niewątpliwie wychowanie powinno być zatem postrzegane jako dzieło osoby wychowywanej (wychowanka), która w sposób wolny może opowiedzieć się za dobrem i rozwijać swoje wnętrze¹⁸. Rola zaś wychowawców, choć niezbędna w procesie wychowania, jest tylko rolą wspierającą oraz pomocniczą, najogólniej mówiąc, polega ona na przekazywaniu i udostępnianiu wychowankowi wartości wytworzonych w społeczeństwie i stanowiących jego trwały dorobek. Wychowawca zwykle w ramach swoich zadań wspiera wychowanka w racjonalizowaniu jego doświadczeń, rozwijaniu możliwości oraz kształtowaniu odpowiedzialności za siebie i za innych. Wychowanie w tym przypadku polega na pewnym (zewnętrznym) aktywizowaniu, pobudzaniu do współtworzenia warunków, w których człowiek odkrywa i aktualizuje swój życiowy potencjał¹⁹. W wychowaniu nie można jednak pominąć transcendentnego (duchowego, religijnego) wymiaru osoby ludzkiej. Z tej perspektywy wychowawca

¹⁵ M. NOWAK, *Teorie i koncepcje*, s. 276-277; zob. J. GOLEŃ, *Wychowanie seksualne*, s. 46-47; zob. M. JEZIORAŃSKI, *Bł. Jana Pawła II koncepcja*, s. 48-49.

¹⁶ M. NOWAK, *Wychowanie personalistyczne*, „Chrześcijanin w Świecie” 1993, nr 4, s. 65.

¹⁷ J. TARNOWSKI, *Jak wychowywać?*, Warszawa: Wydawnictwo ATK 1993, s. 66.

¹⁸ J. MAJKA, *Wychowanie chrześcijańskie*, s. 175; zob. J. GOLEŃ, *Wychowanie seksualne*, s. 34.

¹⁹ K. WOJTYŁA, *Miłość*, s. 48.

ma okazję odkrywania własnych możliwości oraz sposobność w zrozumieniu, kim tak naprawdę powinien być wychowanek, aby potrafił w pełni odpowiedzieć na swoje powołanie. Odkrywanie zatem prawdy o człowieku służy pełnej wewnętrznej integracji człowieka, uzdalniającej go do otwierania się na innych ludzi i na transcendentny wymiar ludzkiego życia. Człowiek powinien odczytać siebie i swoje człowieczeństwo jako własny świat wewnętrzny, a także jako obszar bytowania dla innych²⁰.

Istotnym zagadnieniem jest również troska o podmiotowy charakter samego procesu wychowania, który – najogólniej – powinien wyrażać się w konieczności takiego doboru dróg oddziaływania wychowawczego, które powinno stymulować wychowanka do rozwoju oraz wspomagać kształtowanie się osobowego charakteru jego aktywności. Proces wychowania powinien zatem zmierzać do przygotowania osoby do życia w społeczeństwie (państwie), do uczestnictwa w dziedzictwie kultury i wartości, powinien uzdalniać do rozwoju samego siebie (samowychowanie) w kierunku celu ostatecznego. Istota ludzka jako podmiot wychowania jest bowiem zdolna do poznania, miłowania i dążenia ku dobru, które ułatwia harmonijne włączenie się w życie społeczne i pełny rozwój wszystkich swoich zdolności²¹. W swoim nauczaniu Jan Paweł II wyraźnie podkreśla, że wychowanie jest pewnym środkiem, który czyni człowieka zdolnym do pełnego urzeczywistnienia swojego życia w harmonii ze swoją godnością (dziecka Bożego). Dalej podkreśla, że wychowanie wspomaga człowieka w rozwijaniu swoich naturalnych zdolności, aby mógł je oddać na służbę wspólnemu dobru; pozwala również człowiekowi wejść w braterską relację ze swoimi bliźnimi oraz osiągnąć ostateczne i transcendentne przeznaczenie, do którego jest powołany przez Stwórcę²². Tak rozumiana papieska koncepcja wychowania znajduje swe ostateczne dopełnienie w fakcie powołania człowieka do życia w prawdzie i miłości – do świętości. Odnosi się to zarówno do tych, którzy wychowują, jak i do tych, którzy są wychowywani.

²⁰ S. CHROBAK, *Koncepcja wychowania personalistycznego w nauczaniu Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie 1999, s. 56.

²¹ Tamże, s. 57.

²² JAN PAWEŁ II, *Zasada wolności nauczania opiera się na godności osoby. Do uczestników zjazdu związku włoskich pracowników katolickich, 7 grudnia 1981*, w: *Jan Paweł II. Nauczanie papieskie*, t. IV, z. 2, Poznań: Wydawnictwo Pallottinum 1989, s. 390.

2. INTEGRALNY CHARAKTER WYCHOWANIA

Człowiek jako byt osobowy wolny i samodzielny rozwija się przez cały okres swojego życia, jednak fundamentalne zręby pod ów rozwój kładzione są szczególnie w okresie dzieciństwa i młodości. Postrzeganie osoby ludzkiej w jej dynamice rozwoju pozwala zaakcentować szczególnie potrzebę „wszechstronnego” rozwoju, tak by sprzyjał on w poszukiwaniu, odnajdywaniu i zrozumieniu przez młodego człowieka sensu i celu jego życia. Współcześnie bowiem w obliczu zachodzących procesów globalizacyjnych, intensywniej niż w przeszłości odczuwana jest przez młode pokolenie potrzeba rozwoju i wychowania uporządkowanego i „integralnie ludzkiego”, w którym wszystkie sfery życia człowieka łączą się i wzajemnie się przenikają i dopełniają. Stwarza to jednostce możliwość odnalezienia się we współczesnym świecie, a jednocześnie określenia się wobec licznych współzależności ujawniających się obecnie w ludzkim życiu (między tym, co lokalne, a tym, co globalne; rzeczywistością a światem wirtualnym; nowością a wiecznością)²³. Chodzi więc o nakreślenie „integralnej wizji istoty ludzkiej, wizji zdolnej pokazać, w jaki sposób w jednostkowości osobowego mikrokosmosu skupiają się liczne aspekty ludzkiego makrokosmosu”²⁴.

W tym jakże zróżnicowanym i bogatym procesie osobowego rozwoju człowieka już od momentu urodzenia, a zdaniem wielu – od momentu poczęcia niezbędna jest obecność i pomoc innych osób (rodziców, wychowawców, nauczycieli), którzy na różnych etapach życia dziecka z pełną troską i miłością odpowiedzialnością podejmują się trudu jego integralnego wychowania²⁵. Tak rozumiany proces wychowania młodego człowieka zakłada dobrze przemyślaną strategię działania oraz świadomą aksjologię rzeczywistości ludzkiej, która uwzględnia całościowy, wewnętrzny i zewnętrzny rozwój człowieka i przystosowanie go do życia w sposób jak najbardziej pełny i odpowiedzialny. Wychowawcy muszą zatem dążyć do zharmonizowania swoich działań, starając się w sposób odpowiedzialny przekazać młodemu człowiekowi model życia godny jego wartości.

Działania wychowawcze, które w swej istocie zakładają wszechstronny i pełny rozwój młodych ludzi, przyczynią się do zapewnienia maksymalnych

²³ C. NANNI, *Personalistyczny wymiar filozofii wychowania*, w: A. SZUDRA, K. UZAR (red.), *Personalistyczny wymiar filozofii wychowania*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2009, s. 73.

²⁴ Tamże.

²⁵ A. RYNIO, *Integralne wychowanie w myśli Jana Pawła II*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2004, s. 13.

warunków ich „uszcześliwienia”, dając im wykształcenie i przygotowanie życiowe, rozumienie świata i życia, zadowolenie z pracy i miłości wzajemnej, radość kulturalnego spędzania czasu wolnego, a nawet zadatek szczęścia wiecznego²⁶. Integralność wychowania oznacza zatem, że „człowiek z racji swego bytu osobowego, będąc istotą indywidualną, posiadającą własny świat wewnętrzny, jest spójną i kompletną całością, a nie częścią czegoś [...]. Integralny charakter wychowania wyraża się w tym, że obejmuje on całego człowieka z jego niepowtarzalnym życiem fizycznym, psychicznym, społecznym, duchowym, religijnym i chroni go przed różnego rodzaju modnymi dziś a zarazem zgubnymi «redukcjonizmami», mającymi swoje korzenie w błędnym rozumieniu osoby ludzkiej»²⁷. Wychowawca działając zatem odpowiedzialnie na bazie posiadanego autorytetu, powinien stosować takie sposoby wychowania i inicjować takie procesy, które pozwoliłyby wychowankowi na wielostronny rozwój i odnalezienie się w swoim człowieczeństwie, a jednocześnie umożliwiły mu również bycie odpowiedzialnym w działaniu.

Umiejętność bowiem odpowiedzialnego funkcjonowania w świecie społecznym to niezwykle ważny czynnik dojrzałości osobowej człowieka i wyraz jego autonomii moralnej, która kształtuje się pod wpływem wielostronnych i zintegrowanych działań wychowawczych. W tym znaczeniu wychowanie mające charakter integralny prowadzi wychowanka do roztropnego rozeznania złożonych sytuacji życiowych i dokonywania trafnych decyzji oraz umiejętności kierowania się w działaniu następstwami własnych czynów i przyjmowania na siebie skutków własnego postępowania. Integralne wychowanie staje się dziś wielką potrzebą w kształtowaniu elementarnych cech ludzkiego charakteru, stanowi również nieodzowny element w kształtowaniu przyjaznych stosunków i relacji do innych istot ludzkich, a zarazem ważny czynnik wdrażający młodego człowieka do procesu samokierowania własnym rozwojem. Stanowi też wskaźnik, który określa poziom i jakość etycznego ustosunkowania się wychowawcy względem swoich podopiecznych. Niewątpliwie stwarza to możliwość nawiązywania takich międzyosobowych relacji wychowawczych, w których „drugiego” nie postrzega się jako „wroga” (łac. *hostis*), ale jest on uważany za „gościa” (łac. *hostes*), którego znamy i który zna nas, z którym spotykamy się, prowadzimy dialog, rozwiązujemy problemy i podążamy w ważnych i godnych człowieka kierunkach²⁸.

²⁶ S. KUNOWSKI, *Podstawy współczesnej*, s. 23.

²⁷ A. RYNIO, *Integralne wychowanie*, s. 17.

²⁸ C. NANNI, *Personalistyczny wymiar*, s. 75.

Niewątpliwie integralne wychowanie pomaga w odkrywaniu przez jednostkę ludzką sensu swego istnienia, jest to proces poznawania prawdy o sobie (stawania się sobą), który wielu określa jako osobowe urzeczywistnienie siebie bądź jako spełnienie siebie jako osoby. Innymi słowy – jest to proces, w którym wychowanie (integralne) pomaga człowiekowi kształtować własną tożsamość osobową, zdolną do uporządkowania, do pogodzenia własnego wewnętrznego zróżnicowania z wieloma „głosami” pochodzącymi z zewnątrz i odbijającymi się echem we wnętrzu osoby²⁹.

Warunkiem jednak prawidłowego rozwoju i postępowania człowieka jest poznanie i zaspokojenie przez niego potrzeb, które w istotny sposób wpływają na jego życie. Nie jest to zadanie łatwe, a trudność polega przede wszystkim na właściwym rozpoznaniu potrzeb, które często mylone są z pragnieniami, będącymi pewnego rodzaju pożądaniami i „apetytami”, które nie zawsze odpowiadają temu, co naprawdę dobre i potrzebne jednostce³⁰. „Potrzeby natomiast dotyczą tego, co jest człowiekowi niezbędne, aby istniał jako organizm, rozwijał się jako osoba i był wolny psychicznie. [...] To, że człowiek może jednych stanów rzeczy chcieć, a innych potrzebować, stwarza dylemat o następujących konsekwencjach; albo spełniając się dla siebie, pozna swoje potrzeby i im podporządkuje pragnienia, czyniąc je składnikami realizacji siebie i czyniąc siebie odpowiedzialnym za swoje życie, albo spełniając się w sobie, podda się pragnieniom, a one zdominują jego życie i zniszczą go jako osobę”³¹. Doświadczenie pedagogiczne uczy zatem, że jednostka ludzka dopiero pośród innych i z pomocą innych ludzi jest w stanie tak określić swoje potrzeby, aby z ich zaspokojeniem wiązało się doskonalenie jej ludzkiego bytu. Stąd wynika konieczność odpowiedzialności dorosłych (rodziców, nauczycieli, wychowawców) za integralny rozwój i wychowanie młodego pokolenia.

To poprzez różnorodny charakter i bogactwo międzyosobowych więzi, jakie łączą pokolenia, młodzi mogą doświadczać międzyludzkiej współzależności i solidarności. Odpowiedzialny wychowawca wchodząc zatem w relację z wychowankami, powinien uwzględniać całe ich bogactwo osobowe i podejmować tylko takie działania, które służą integralnemu rozwojowi i wychowaniu jego podopiecznych³². Człowiek bowiem w swej osobowej niepowtarzalności posiada niezbywalne prawo do integralnego rozwoju na obranej drodze

²⁹ Tamże, s. 74.

³⁰ K. OBUCHOWSKI, *Galaktyka potrzeb. Psychologia dążeń ludzkich*, Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka 2000, s. 15.

³¹ Tamże.

³² P. KAŻMIERCZAK, *Personalistyczna koncepcja*, s. 34-35.

życia. Samo doskonalenie się osoby młodego człowieka musi stać się jego dziełem i owocem jego osobistego wysiłku, zaś role i odpowiedzialność „wychowawców” w tym procesie rozwoju wyznacza zasada pomocniczości³³. Rzecz w tym, że wychowanie i wszelkie instytucje wychowawcze mają zawsze służyć dobru człowieka, jego integralnemu rozwojowi i wychowaniu³⁴. Osiąganie więc przez człowieka pełni rozwoju osobowego domaga się odpowiedzialności wychowawczej osób i instytucji wspomagających ten proces, który rozpoczyna się w momencie poczęcia i trwa aż do naturalnej śmierci.

3. INTEGRALNA PEDAGOGIA KS. JANA BOSKO

Projekt wychowania zawierający się w systemie prewencyjnym księdza Jana Bosko jest wyrazem jego twórczych poszukiwań i nowego podejścia szczególnie do człowieka młodego, by umożliwić mu pełny i harmonijny rozwój jego potencjału osobowego. Tym, co wyróżnia Jana Bosko pośród innych wychowawców epoki drugiej połowy XIX wieku, jest zdecydowane i oryginalne pójście w kierunku pozytywnego oddziaływania wychowawczego. Ksiądz Bosko bowiem jako człowiek o dużej wrażliwości na potrzeby innych, kierując się w życiu zasadami chrześcijańskiej miłości względem bliźniego, postanawia na polu wychowania realizować ową miłość w formie dobroci, życzliwie, gruntownej akceptacji i zaufania do człowieka. Więzy osobowe zbudowane na fundamencie głębokiej akceptacji wychowanka w praktyce pedagogicznej księdza Bosko nabierają zatem szczególnego znaczenia. W założeniach swego systemu wychowawczego jasno wskazywał, że pozytywne, głębokie relacje między wychowankiem a wychowawcą stanowią fundament dzieła wychowawczego oraz integralnego rozwoju człowieka. Długoletnie doświadczenie wychowawcze ugruntowało w księdzu Bosko przekonanie, że duch rodzinny, zażyłość, pogodne i serdeczne więzi przyjaźni stanowią fundament wytworzenia klimatu zaufania, a ten z kolei jest konieczny do skutecznego wychowania. Ksiądz Bosko był zatem wewnętrznie przekonany, że integralne wychowanie młodzieży musi być ściśle powiązane z przekonaniem młodych ludzi, że są oni akceptowani i darzeni autentyczną życzliwością i dobrocią.

Ksiądz Bosko miał również świadomość, że osoba ludzka w swoim rozwoju może ustrzec się zagrażającej jej niekiedy marginalizacji społecznej

³³ Tamże, s. 22.

³⁴ B. KIEREŚ, *O personalizm w pedagogice. Studia i szkice z teorii wychowania*, Lublin: Fundacja Servire Veritati Instytut Edukacji Narodowej 2009, s. 105.

i osiągnąć pełną dojrzałość, jeżeli wszystkie towarzyszące jej środki wychowawcze zmierzają do wypracowania jej jasnego planu życia³⁵. Dlatego też w sposób przejrzysty i syntetyczny ujął cel ogólny swej działalności wychowawczej, który zakładał „towarzyszenie” młodemu człowiekowi na drodze do pełnej dojrzałości i odpowiedzialności zarówno tej ludzkiej, społecznej, jak i chrześcijańskiej. Tak sformułowany cel wychowania pozwala dostrzec wiele sympatii i optymizmu wielkiego wychowawcy dla wysiłków człowieka, by mógł on zbudować cywilizację miłości i pokoju. Ksiądz Bosko angażując się zatem w „kwestię młodzieżową”, prowadząc działalność przeciwstawiającą się wykluczaniu społecznemu dzieci i młodzieży, popierał i upowszechniał formację ludzką, religijną, kulturalną i zawodową, otaczając opieką, asystując, promując nową jakość życia. W swej działalności wychowawczej zawsze podkreślał więc konieczność integralnego wychowania młodego człowieka. Dzięki temu z poświęceniem i dobrocią przyjmował młodych ludzi, którzy szukali u niego pomocy i wsparcia, choć byli prości, niewykształceni, nieuwważni, niekiedy niezbyt ulegli, a nawet agresywni; szukał sposobu, by rozbudzić w nich pasję życia i pragnienie wszechstronnego rozwoju.

Ksiądz Bosko zakładając pełny, harmonijny rozwój wszystkich przyrodzonych i nadprzyrodzonych władz młodego człowieka, jego indywidualnych cech i zdolności, troszczył się również o przystosowanie wychowanków do nowych form życia zbiorowego, nowych dążeń i zadań. W swych planach wychowawczych zakładał również wyrobienie u młodzieży zdolności podporządkowania interesu materialnego korzyściom etycznym, narodowym i społecznym, łatwość przystosowania się do zmiennych warunków życia i form ustrojowych, umiejętność przetwarzania zbiorowiska jednostek w jeden solidarny organizm społeczny; wpajał także młodym poczucie odpowiedzialności za losy całej społeczności oraz budził świadomość nie tylko praw osobistych, ale i obowiązku ofiarnej służby obywatelskiej. W centrum troski księdza Bosko znajdował się jednak zawsze pełen radosnego optymizmu przekaz młodym ludziom prawd wiary, wychowanie religijne w jego pedagogii było zintegrowane z całym szeregiem inicjatyw edukacyjnych, społecznych i rekreacyjnych i nigdy nie wiązało się z przykrym obowiązkiem, ale budziło entuzjazm i poczucie wspólnoty wśród młodzieży³⁶.

³⁵ Z. CHLEWIŃSKI, *Dojrzałość*, Poznań: „W drodze” 1991, s. 15-20.

³⁶ F. CASELLA, *Wychowywać do poszanowania praw człowieka w wierności systemowi edukacyjnemu św. Jana Bosko*, w: J. GOCKO, J. SADOWSKI (red.), *Wychowanie w służbie praw człowieka*, Warszawa: Towarzystwo Naukowe Franciszka Salezego 2008, s. 126-127.

Ksiądz Bosko, będąc w pełni przekonany, że jego działalność wychowawcza ma na celu ukształtowanie człowieka nowego typu, zainicjował styl wychowania, którego istota polega na uprzedzaniu zła, poprzez zaufanie do dobra istniejącego w sercu każdego młodego człowieka, który wytrwale i z cierpliwością rozwija swoje ludzkie możliwości. Zdaniem księdza Bosko dobro zaszczerpione w życiu młodych ludzi i poparte przykładem wychowawców, kształtuje w nich osoby solidarne, aktywnych i odpowiedzialnych obywateli, osoby otwarte na wartości życia i wiary, mężczyźni i kobiety zdolnych żyć sensownie, radośnie, odpowiedzialnie i kompetentnie. Jest to styl wychowania, który staje się prawdziwym doświadczeniem duchowym, który czerpie z bogactwa chrześcijańskiej wiary i tradycji, by uczynić życie młodych bardziej sensownym, by zakotwiczyć je w nadziei i miłości³⁷. W tym celu ukazywał młodzieży głębokie wartości tkwiące w religii, a przez edukację przygotowywał ją do podjęcia obowiązków dorosłego człowieka. W swoich zakładach dla biednej i opuszczonej młodzieży stworzył środowisko rodzinne, gdzie młody człowiek mógł się uczyć, pracować i bawić³⁸. Głęboka zaś refleksja nad człowiekiem doprowadziła go do wniosku, że przecież dobro jest czymś pierwszym i właściwym w naturze ludzkiej. Dlatego też cały jego system wychowawczy nastawiony jest przede wszystkim na odkrycie tkwiących w człowieku potencjalnych sił dobra. Nie oznacza to zamknięcia oczu na fakt istnienia zła, jednak jego likwidacja występuje tutaj nie jako zamierzenie centralne, ale jako konsekwencja rozwoju dobra. Dlatego też ksiądz Bosko w swej pedagogii podchodzi do młodzieży nie z nastawieniem „ujarzmiającym”, ale wyzwalającym wartości, stwarzając młodemu człowiekowi warunki do integralnego wzrastania w dojrzałości. Rozwój dobra daje gwarancję psychicznej równowagi, szanuje – a nie wyniszcza – wrodzone zadatki wychowanka, nie łamie go wewnątrz, ale wyzwala nowe energie i mobilizuje do działania³⁹. Z tej to refleksji zrodziło się u księdza Bosko postanowienie uczynienia wszystkiego, co możliwe na polu pracy wychowawczej, by nie dopuścić do sytuacji, w której pomoc zmarginalizowanej i wykluczonej

³⁷ P. CHÁVEZ VILLANUEVA, *Wychowywać z sercem księdza Bosko*, Kraków: Wydawnictwo Poligrafia Salezjańska 2008, s. 17.

³⁸ J. WILK, *Atmosfera rodzinna w wychowaniu*, w: M. MAJEWSKI (red.), *Wychowanie chrześcijańskie w duchu św. Jana Bosko*, Kraków: WSDTS 1988, s. 89-96.

³⁹ M. ŁOBOCKI, *Współczesne tendencje w wychowaniu a system wychowawczy św. Jana Bosko*, w: J. NIEWĘGŁOWSKI (red.), *Ksiądz Bosko i jego system wychowawczy*, Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie 2000, s. 267-268.

społecznie młodzieży stanie się prawie niemożliwa. Pragnął on osiągnąć młodzież wcześniej, by zwrócić ją w kierunku dobra.

Spojrzenie na księdza Bosko i jego idee wychowania integralnego sprawia, że postrzegamy go jako człowieka dążącego do rozwijania w wychowanku tych energii, które nazywamy „życiem głębokim”, będącym synonimem witalnego zrywu, dynamizmu osoby, zdolności do twórczości, chęci bycia i stawania się kimś⁴⁰. W tym celu pomagał on wychowankom uświadomić sobie bogactwo własnych zalet, by wyzwolić w nich naturalną energię i pobudzić do wysiłku w pracy nad sobą, by ustrzec ich przed niebezpieczeństwem marginalizacji społecznej. Dialog wychowawczy, jaki ksiądz Bosko podejmował z młodzieżą, odznaczał się z jednej strony wartościami wpływającymi bezpośrednio z jego bogatej osobowości ojca i przyjaciela, z drugiej zaś klimatem wspólnoty i rodziny, którą przenikał duch chrześcijańskiej radości. Działalność wychowawcza księdza Bosko była bowiem działaniem i służbą kompletną, integralną, w której troska o rzeczy materialne szła w parze z działalnością edukacyjną i ewangelizacyjną. W tym duchu znaczenie religii w systemie księdza Bosko nie miało funkcji czysto zewnętrznej i instrumentalnej, ale było zintegrowane z całym działaniem wychowawczym, dotyczyło sumienia, nadawało sens życiu, sprawiało, że pedagogia księdza Bosko zyskiwała wymiar transcendentny. Respektując bowiem wolność młodych ludzi, wskazywała im równocześnie znaczenie i wartość osobistej relacji z Bogiem jako źródło siły duchowej i wewnętrznej przemiany i odnowy życia⁴¹. Ten element religijności w systemie wychowawczym św. Jana Bosko jest bodajże najbardziej charakterystyczny. Nie można ani należycie pojąć, ani nawet charakteryzować pedagogiki księdza Bosko bez tego jej religijnego odniesienia. I nie jest to sprawa jedynie religijnego wychowania, jakby to najprościej chciano wyrazić. Chodzi bowiem nie tylko o wychowanie w religii, lecz raczej o religijny rdzeń całego życia, a w tym i wychowania. Byłoby ignorancją twierdzić, że chodzi tu tylko i wyłącznie o schematyczne „wychowanie religijne”, gdyż znaczenie, jakie ksiądz Bosko nadawał „religii” w swej (integralnej) pedagogii, obejmuje i wyraża o wiele głębszą rzeczywistość – Bożą transcendentną miłość do człowieka. Właśnie jej odblaskiem ma się stać owa miłość i dobroć wychowawcza, która troszczy się zarówno o dobro doczesne,

⁴⁰ L. CIAN, *System zapobiegawczy św. Jana Bosko*, Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie 1986, s. 83-94.

⁴¹ D. GRZĄDZIEL, *Pedagogika ks. Bosko w szkole salezjańskiej*, „Seminare” 2011, t. 29, s. 228-229.

jak i nadprzyrodzone wychowanka⁴². W atmosferze takiej miłości i w jej kontekście system wychowawczy księdza Bosko był systemem demokratycznym, charakteryzującym się bezwarunkową akceptacją i głębokim zrozumieniem dla wychowanka. Wychowawca w tym systemie, ogarniając „miłością” wychowanka, wyzwalał w nim wolność i energię jego natury. Stały zaś wzrost wychowanka w dojrzałości społecznej i religijnej był widowym dowodem odwzajemnienia życzliwości do wychowawcy⁴³. Obecność zaś wychowawcy pośród wychowanków zakładała, że nie zatrzymywał on wychowanka na sobie i nie reprezentował jedynie samego siebie, lecz był przede wszystkim narzędziem Boga niosącym Jego dobroć i miłość. Tak więc bezinteresowna „miłość”, tak właściwa dla relacji rodzinnych i tworząca w rodzinie pogodną atmosferę, jest jednym z najbardziej charakterystycznych elementów w prewencyjnym systemie wychowania księdza Bosko. Miłość wychowawcza przestaje bowiem być w jego pedagogii tylko czystą uczuciowością, a staje się bezinteresownym daniem siebie innym.

Zaproponowany przez św. Jana Bosko projekt wychowania integralnego zakładał zatem istnienie wspólnoty, środowiska osób, dającego większe możliwości odniesień osobowych oraz przekazu wartości, wzorców zachowań i norm. Klimat i duch rodzinny przeżywany przez młodzież we wspólnocie wychowawczej stwarza wzajemne zaufanie, które – jak w normalnie funkcjonującej rodzinie – pozwala na zindywidualizowane oddziaływanie i odpowiada oczekiwaniom młodzieży na prawdziwe braterstwo; sprzyja wzajemnej komunikacji, w ramach której zachodzi obopólna głęboka i intensywna wymiana i potrzeba dzielenia się ze wszystkimi⁴⁴. To dzielenie się obejmuje nie tylko dobra materialne, ale wszystkie cechy i wartości osobowe samego życia, tzn. uczucia, myśli, zainteresowania, projekty, radości i smutki, doświadczenia i inicjatywy. Klimat i duch rodzinny w środowisku wychowawczym wiąże się również z odwołaniem się do głębszych, wewnętrznych pokładów osobowości wychowanków. Wzajemne relacje wychowawcze zawierają tu mniej odniesienia do prawa i „autorytetu”, a znacznie więcej apeli do wewnętrznych możliwości młodzieży, takich jak inteligencja, wolność, miłość, wiara, pragnienie Boga. W środowisku przesyconym duchem rodzinnym i określającym jakość wzajemnych odniesień, wartości zdobywa się przez głęboko ludzkie przekonywanie. Apeluje się w nim do zmysłu inicjatywy i rze-

⁴² J. BOSKO, *System zapobiegawczy w wychowaniu młodzieży*, w: L. CIAN, *System zapobiegawczy*, s. 229-231.

⁴³ J. WILK, *Atmosfera rodzinna*, s. 94-97.

⁴⁴ Tamże, s. 89-96.

czywistej współodpowiedzialności. Działania i zachowania religijne pochodzą zaś z wewnętrznej wolności młodego człowieka. Klimat naturalności, wolności, pomysłowości i radości, który panował w otoczeniu księdza Bosko, powodował, że wychowanek nie czuł przymusu i nie lękał się mówić tego, co myślał⁴⁵.

Św. Jan Bosko był człowiekiem czynu, posiadającym intuicję pedagogiczną, która zachęcała go do refleksji nad sytuacją młodego pokolenia. Oratorium, które stworzył, nie było więc wynikiem szczególnych pedagogicznych analiz i przemyśleń, lecz raczej intuicyjnym, praktycznym rozwiązaniem, które stale rozwijało się i doskonaliło⁴⁶. Z czasem stało się ono cennym środowiskiem wychowawczym, w którym ksiądz Bosko pragnął realizować nie tylko program rekreacyjny, ale przede wszystkim przyczynić się do integralnego wychowania młodego człowieka, chroniąc go jednocześnie przed marginalizacją i wykluczeniem społecznym⁴⁷. Znaczący działalność pedagogiczną księdza Bosko zaznaczają, że Oratorium stało się środowiskiem wychowawczym otwartym dla wszystkich i realizującym program wychowania integralnego wyrażający się w hasle: „rozum, religia, dobroć”. „Jest to realizacja wielka i o szerokim zasięgu, w historii wychowania – pisze o Oratorium P. Braidó – organizacja wychowawcza dla wszystkich”⁴⁸. Patrząc na Oratorium księdza Bosko, zwłaszcza w całokształcie jego rozwoju, wolno stwierdzić, że było i pozostaje ono dynamicznym środowiskiem wychowawczym. Umiejętnie zorganizowane, przypomina nie tylko dobrze funkcjonującą świetlicę, ale staje się swego rodzaju ruchem harmonijnie splatającym w sobie wartości religijne, kulturalne i rekreacyjne. Wielkim uproszczeniem byłoby więc mniemanie, iż Oratorium to tylko instytucja, placówka wychowawcza, sierociniec, dom dziecka czy internat. W zewnętrznych układach organizacyjnych może ono przybierać takie formy, ale w pedagogice św. Jana Bosko chodzi zasadniczo o to „duchowe oratorium”, o przyjazne relacje z wychowanekami, o bycie obecnym dla ich spraw. Dlatego Oratorium w zamyśle księdza Bosko jest w istocie rzeczy wszędzie tam, gdzie wychowawca żyje dla spraw wychowanka i dla jego dobra, i w ten sposób stale mu „asystuje”,

⁴⁵ S. SEMIK, *Duch rodzinny istotną wartością systemu prewencyjnego*, w: M. MAJEWSKI (red.), *Wychowanie chrześcijańskie*, s. 135-141.

⁴⁶ M. SZPRINGER, *System prewencyjny Księdza Jana Bosko we współczesnej profilaktyce*, Kielce: Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej 2006, s. 22-25.

⁴⁷ P. BRAIDÓ, *Il sistema preventivo di Don Bosco*, Zürich: PAS Verlag 1964, s. 322.

⁴⁸ Tamże, s. 329.

jest obecny w duchu miłości⁴⁹. W tym ujęciu wzajemnych kontaktów między wychowawcami a wychowankami uprzywilejowane miejsce zajmują przede wszystkim relacje osobowe. Ksiądz Bosko w praktyce pedagogicznej na określenie poprawnej relacji pomiędzy wychowawcami i wychowankami często używał określenia „zażyłość” lub „przyjaźń”. Doświadczenie wychowawcze przekonało go, że bez tej zażyłości nie można okazać miłości, a bez tego nie da się wzbudzić zaufania, które jest niezbędnym warunkiem skuteczności w pracy wychowawczej⁵⁰. Wychowanie integralne wymaga więc szczególnej postawy wychowawcy i całego zespołu sposobów i poczynań opartych na przekonaniach płynących z rozumu i z doświadczenia pedagogicznego, które kierują działaniem wychowawczym. Wychowawca w systemie prewencyjnym jest zatem przyjaźnie ustosunkowany, otwarty i aktywnie uczestniczy w życiowych problemach młodzieży. Bardziej dąży do wspólnych poszukiwań prawdy z młodzieżą, niż do stosowania gotowych recept. Uczestnicząc we wspólnych naradach, zostawia wychowankowi swobodę wypowiedzi i podejmowania decyzji, czuwając jednak zawsze i będąc gotowym przyjść wychowankowi z pomocą w sytuacjach zbytniego ryzyka czy niebezpieczeństwa, zagrażających jego zdrowiu fizycznemu, psychicznemu czy moralnemu⁵¹.

System prewencyjny św. Jana Bosko domagał się zatem szczególnej postawy wychowawcy, wynikało to między innymi z faktu, że przychodzący do niego chłopcy byli opuszczeni, zaniedbani w rozwoju duchowym i dlatego potrzebowali szczególnej pomocy wychowawczej. Postawa „wychowawcy-asystenta” w systemie prewencyjnym wyrasta jednak głównie z potrzeby bliskości psychologicznej wychowawcy wobec wychowanka oraz ze znajomości zarówno jego wrażliwości, mentalności, świata kulturowego, z którego wyszedł, jak i z atmosfery dobra i miłości. Polega ona na odczytywaniu czynów poprzez wnikliwe odwoływanie się do motywacji, zrozumienie słabości przy jednoczesnym racjonalnym stawianiu wymagań⁵². Należy dodać, że to działanie, podejmowane przez wychowawcę, bez dojrzałej postawy dobroci, zaufania, szacunku staje się zwyczajnym formalizmem. Czuwanie zamienia się wówczas w pilnowanie. Wszystko zależy od

⁴⁹ Z. KLAWIKOWSKI, *Duchowość komunii w stylu księdza Bosko*, w: *Peregrynacja relikwii św. Jana Bosko w Inspektoriat polskich*, Warszawa–Piła, Wrocław–Kraków: Zakład Poligraficzny H. Górski 2013, s. 102-106.

⁵⁰ Tamże, s. 18.

⁵¹ R. WEINSCHENK, *Podstawy pedagogiki Księdza Bosko*, Warszawa: Wydawnictwo Salejańskie 1996, s. 191-192.

⁵² K. MISIASZEK, *Wartości pastoralno-katechetyczne systemu prewencyjnego św. Jana Bosko a aktualne potrzeby duszpasterskie Kościoła w Polsce*, Lublin: KUL 1987, s. 99.

osobowości wychowawcy. Jan Bosko zaczynał od dobroci i zaufania. Często powtarzał, iż młodzież ma na tyle czułe serce, że pozna dobro⁵³. Wychowawca swoją działalność pedagogiczną musi więc zaczynać od postawy pozytywnej, od miłości, od pomagania w poznawaniu prawdy, w realizacji dobra i w kontemplacji piękna. Jest to życzliwe pobudzanie wychowanka do integralnego rozwoju (do dojrzałości ludzkiej i chrześcijańskiej), ale zawsze w sposób wolny. Z takiego ujęcia postawy wychowawczej wynika, że proces integralnego wychowania, któremu ma ona służyć, polega na dorastaniu do pełni człowieczeństwa, z jednej strony wychowawcy, a z drugiej wychowanka. Cały kontakt wychowawczy, „asystencja”, w systemie prewencyjnym ma za swój cel końcowy sprawić, aby wychowanek mógł w pełni ukształtować swoją dojrzałą osobowość. Dokonuje się to przez niesienie pomocy wychowankowi, sprzyjanie jego wolnym decyzjom, świadome angażowanie się z pomocą w ocenianiu sytuacji wychowawczej⁵⁴. W rezultacie takich zabiegów wychowanek powinien stać się zdolny dokonywać wyboru i decydować w uciążliwym i niełatwym życiu, które wymaga śmiałości, ryzyka, rzeczowej postawy i odpowiedzialności.

Ksiądz Bosko, świadomy tych procesów, zalecał by w jego placówkach wychowawczych panowała atmosfera rodzinna, pozwalająca na szczerość, radość, przyjaźń i dynamiczną twórczość. Wychowankowie mieli okazję nawiązywać przyjazne kontakty z wychowawcami i między sobą poprzez wspólną pracę i zabawę, w których „asystent” spełniał funkcję animatora, pobudzając młodzież do aktywności⁵⁵. Budowaniu atmosfery rodzinnej i pogłębianiu więzi osobowych w placówkach wychowawczych księdza Bosko służyły także różne stowarzyszenia, będące dziełem samej młodzieży⁵⁶. Wychowankowie uczyli się w nich społecznego myślenia, aktywnego uczestnictwa w życiu grupy oraz zaangażowania w sprawy środowiska lokalnego. Atmosfera rodzinna we wspólnocie wychowawczej wyrasta więc przede wszystkim z więzi, która łączy wychowawców i wychowanków pomiędzy sobą. Z tego naturalnego podłoża emocjonalnego rodzi się poczucie odpowiedzialności wśród członków wspólnoty wychowawczej za jej całość oraz za dobro każdego z osobna. Mówiąc o znaczeniu atmosfery rodzinnej w wychowaniu integralnym, trzeba jeszcze przypomnieć, że była ona tym, w co wychowanek zanurzał się w sposób naturalny od samego początku. Jeśli była to atmosfera

⁵³ J. BOSKO, *System zapobiegawczy*, s. 229-232.

⁵⁴ R. WEINSCHENK, *Podstawy pedagogiki*, s. 100-101.

⁵⁵ F. GIRAUDI, *L'oratorio di Don Bosco nei tempi del Savio*, „Salesianum” 1950, nr 2, s. 230.

⁵⁶ J. BOSKO, *Wspomnienia Oratorium*, Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie 1987, s. 169.

pogody, tolerancji i życzliwości, to ułatwiała ona uspołecznienie wychowanka i kształtowanie w nim właściwej postawy społecznej, moralnej i religijnej. Ksiądz Bosko dążył w ten sposób do wychowania człowieka zdolnego włączyć się z całą odpowiedzialnością w życie społeczne i religijne. Pragnął również, aby młody człowiek zrozumiał swe powołanie na ziemi w perspektywie swojej przyszłości. Stąd jego troska o stworzenie systemu wychowania integralnego, tak by pomógł on młodzieży w osiągnięciu dojrzałości życiowej i strzegł ją przed zagrożeniami związanymi z marginalizacją i wykluczeniem społecznym. Dlatego z tej perspektywy osoba św. Jana Bosko i jego system wychowania integralnego staje się dla wielu środowisk wychowawczych alternatywnym punktem odniesienia w działalności pedagogicznej. Stwarza on bowiem wciąż nowe propozycje, pobudza, poszerza i zachęca młodego człowieka do dynamicznego i wszechstronnego rozwoju⁵⁷. System wychowania księdza Jana Bosko może zatem zapewnić szerokie perspektywy realnego i autentycznego rozwoju społeczno-religijnego młodego pokolenia, ponieważ gdy zostanie zrealizowany, gwarantuje formację integralną osoby ludzkiej w zakresie jej licznych talentów i zdolności.

REFLEKSJA KOŃCOWA

Przesłanie wychowawcze św. Jana Bosko nie straciło na swej aktualności. Wiele elementów jego pedagogii wymaga nowych przemyśleń, pogłębienia oraz umiejętnej i odważnej odnowy w świetle współczesnych znaków czasu i nowych prądów pedagogicznych. Jednak jego istota nie uległa zmianie: specyfika tego wychowania, styl kontaktu wychowawcy z wychowankiem, ojcowskie relacje i miłość pedagogiczna, ożywiona nadprzyrodzonym światłem, pozostają jako trwałe wartości, które muszą określać wszelkie nowe propozycje integralnego wychowania młodzieży w ramach systemu prewencyjnego. W tej spuściźnie bowiem znajdują się przesłanki na najbardziej adekwatną i wyczerpującą odpowiedź wobec oczekiwań, problemów i trudności współczesnej młodzieży⁵⁸. Czas zweryfikował ideały, na które św. Jan Bosko postawił w swoim życiu. Dlatego dziś mówi się o nim powszechnie:

⁵⁷ M. POTOČAROVÁ, *Pohl'ad saleziánskej spirituality a pedagogiky Jána Bosca na hodnotu osoby*, „Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae” 2012, nr 4, s. 137-138.

⁵⁸ P. CHÁVEZ VILLANUEVA, *Znając i naśladować księdza Bosko, czynimy młodzież misją naszego życia*, Kraków: Poligrafia Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego 2012, s. 19-21.

ojciec, nauczyciel i wychowawca młodzieży⁵⁹. Charakterystycznym rysem jego niezwykłości wychowawczej była bezinteresowna pomoc młodemu człowiekowi, który w wieku „nastu” lat przeżywa najpiękniejszy, ale i najtrudniejszy okres w życiu. Ksiądz Bosko pragnął pomóc młodzieży w jej integralnym rozwoju, bronił ją przed pójściem po linii najmniejszego oporu w kierunku zła, wskazywał wartości, których nie można przeliczyć na pieniądze. Był wychowawcą, którego życie naznaczone było wiernością młodemu człowiekowi⁶⁰. Nie ulega zatem wątpliwości, że ksiądz Bosko jawi się jako wzór wychowawcy możliwy do naśladowania także na naszym etapie dziejów z tego prostego powodu, że był prawdziwym „artystą” wychowania. Dzieje ludzkości są w końcu dziełem przede wszystkim tego typu ludzi, ich życie stanowi bowiem jakby „spoiwo” łączące ze sobą poszczególne epoki i niosące im charyzmatyczne przesłanie⁶¹. Odkrycie na nowo wychowawczego systemu księdza Jana Bosko może być dzisiaj dla wychowawców punktem odniesienia ku pełnemu zharmonizowaniu wspólnych poczynań i wytyczenia jednolitych linii działania. W ten sposób mogą one wpływać na „plany wychowawcze” zdolne ogarnąć założenia globalne w sposób spójny i postępowy.

BIBLIOGRAFIA

- BOSKO J., System zapobiegawczy w wychowaniu młodzieży, w: L. CIAN, System zapobiegawczy św. Jana Bosko, Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie 1986, s. 223-231.
- BOSKO J., Wspomnienia Oratorium, Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie 1987.
- BRAIDO P., Il sistema preventivo di Don Bosco, Zürich: PAS Verlag 1964.
- CASELLA F., Wychowywać do poszanowania praw człowieka w wierności systemowi edukacyjnemu św. Jana Bosko, w: J. GOCKO, J. SADOWSKI (red.), Wychowanie w służbie praw człowieka, Warszawa: Towarzystwo Naukowe Franciszka Salezego 2008, s. 113-148.
- CHÁVEZ VILLANUEVA P., Wychowywać z sercem księdza Bosko, Kraków: Wydawnictwo Poligrafia Salezjańska 2008.
- CHÁVEZ VILLANUEVA P., Znając i naśladować księdza Bosko, czynimy młodzież misją naszego życia, Kraków: Poligrafia Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego 2012.
- CHLEWIŃSKI Z., Dojrzałość, Poznań: „W drodze” 1991.
- CHROBAK S., Koncepcja wychowania personalistycznego w nauczaniu Karola Wojtyły – Jana Pawła II, Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie 1999.

⁵⁹ W. DEC, *Środowisko pedagogiczne ks. Bosko*, „Biuletyn Salezjański Nostra” 1975, nr 8-9, s. 19-26.

⁶⁰ P. CHÁVEZ VILLANUEVA, *Znając i naśladować*, s. 22-23.

⁶¹ W. DEC, *Środowisko*, s. 14-27.

- CHUDY W., *Pedagogia godności. Elementy etyki pedagogicznej*, Lublin: TN KUL 2009.
- CIAN L., *System zapobiegawczy św. Jana Bosko*, Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie 1986.
- DEC W., *Środowisko pedagogiczne ks. Bosko*, „Biuletyn Salezjański Nostra” 1975, nr 8-9, s. 19-26.
- GIRAUDI F., *L'oratorio di Don Bosco nei tempi del Savio*, „Salesianum” 1950, nr 2, s. 228-234.
- GOLEŃ J., *Wychowanie seksualne w rodzinie. Studium pastoralne*, Rzeszów: Poligrafia WSD w Rzeszowie 2006.
- GRZĄDZIEL D., *Pedagogika ks. Bosko w szkole salezjańskiej*, „Seminare” 2011, t. 29, s. 223-235.
- JAN PAWEŁ II, *Zasada wolności nauczania opiera się na godności osoby. Do uczestników zjazdu związku włoskich pracowników katolickich*, 7 grudnia 1981, w: Jan Paweł II. *Nauczanie papieskie*, t. IV, z. 2, Poznań: Wydawnictwo Pallottinum 1989, s. 389-391.
- JEZIORAŃSKI M., *Bł. Jana Pawła II koncepcja wychowania małżonków*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2013.
- KĄŻMIERCZAK P., *Personalistyczna koncepcja nauczania w nauczaniu Jana Pawła II*, Kraków: Wydawnictwo WAM.
- KIEREŚ B., *O personalizm w pedagogice. Studia i szkice z teorii wychowania*, Lublin: Fundacja Servire Veritati Instytut Edukacji Narodowej 2009.
- KLAWIKOWSKI Z., *Duchowość komunii w stylu księdza Bosko*, w: *Peregrynacja relikwii św. Jana Bosko w Inspektoriat polski*, Warszawa–Piła, Wrocław–Kraków: Zakład Poligraficzny H. Górowski 2013, s. 101-106.
- KUNOWSKI S., *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie 2004.
- ŁOBOCKI M., *Współczesne tendencje w wychowaniu a system wychowawczy św. Jana Bosko*, w: J. NIEWĘGŁOWSKI (red.), *Ksiądz Bosko i jego system wychowawczy*, Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie 2000, s. 264-274.
- MAJKA J., *Wychowanie chrześcijańskie – wychowaniem personalistycznym*, w: F. ADAMSKI (red.), *Wychowanie personalistyczne*, Kraków: Wydawnictwo WAM 2005, s. 155-168.
- MISIASZEK K., *Wartości pastoralno-katechetyczne systemu prewencyjnego św. Jana Bosko a aktualne potrzeby duszpasterskie Kościoła w Polsce*, Lublin: KUL 1987.
- NANNI C., *Personalistyczny wymiar filozofii wychowania*, w: A. SZUDRA, K. UZAR (red.), *Personalistyczny wymiar filozofii wychowania*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2009, s. 65-76.
- NOWAK M., *Podstawy pedagogiki otwartej. Ujęcie dynamiczne w inspiracji chrześcijańskiej*, Lublin: RW KUL 1999.
- NOWAK M., *Teorie i koncepcje wychowania*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne 2008.
- NOWAK M., *Wychowanie personalistyczne*, „Chrześcijanin w Świecie” 1993, nr 4, s. 59-67.
- OBUCHOWSKI K., *Galaktyka potrzeb. Psychologia dążeń ludzkich*, Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka 2000.
- OKOŃ W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak” 1998.
- OTOWICZ R., *Etyka życia*, Kraków: Wydawnictwo WAM 1989.
- POTOČÁROVÁ M., *Pohl'ad saleziánskej spirituality a pedagogiky Jána Bosca na hodnotu osoby*, „Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae” 2012, nr 4, s. 135-138.
- WEINSCHENK R., *Podstawy pedagogiki Księdza Bosko*, Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie 1996.
- RYNIO A., *Integralne wychowanie w myśli Jana Pawła II*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2004.
- SEMIK S., *Duch rodzinny istotną wartością systemu prewencyjnego*, w: M. MAJEWSKI (red.), *Wychowanie chrześcijańskie w duchu św. Jana Bosko*, Kraków: Inspektorat Towarzystwa Salezjańskiego 1988, s. 134-145.

SZPRINGER M., System prewencyjny Księdza Jana Bosko we współczesnej profilaktyce, Kielce: Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej 2006.

TARNOŃSKI J., Jak wychowywać? Warszawa: Wydawnictwo ATK 1993.

WILK J., Atmosfera rodzinna w wychowaniu, w: M. MAJEWSKI (red.), Wychowanie chrześcijańskie w duchu św. Jana Bosko, Kraków: WSDTS 1988, s. 89-96.

WOJTYŁA K., Miłość i odpowiedzialność, Lublin: Wydawnictwo KUL 1986.

INTEGRALNE WYCHOWANIE MŁODZIEŻY W PEDAGOGII ŚW. JANA BOSKO

S t r e s z c z e n i e

Potrzeba gruntownej refleksji nad zagadnieniami wychowania wynika dziś z konieczności poszukiwania takich koncepcji pedagogicznych, które byłyby zdolne w sposób całościowy (integralny) rozwinąć i ukształtować cały potencjał osobowy młodego człowieka. Obchodzona w tym roku dwusetna rocznica urodzin św. Jana Bosko (1815-1888), wielkiego wychowawcy XIX wieku i twórcy oryginalnego systemu wychowania prewencyjnego staje się okazją do przybliżenia jego oryginalnej myśli pedagogicznej. Artykuł pozwala lepiej zrozumieć działalność pedagogiczną ks. Jana Bosko, u podstaw której leży założenie integralnego wychowania młodzieży. Wskazuje on również współczesnym pedagogom, że zarówno osoba św. Jana Bosko, jak i jego system prewencyjny mogą ciągle inspirować do odkrywania nowych perspektyw w dziedzinie wychowania młodego pokolenia.

Słowa kluczowe: wychowanie integralne, młodzież, system prewencyjny, wiara, wychowawca.

INTEGRAL EDUCATION OF YOUNG PEOPLE IN ST. JOHN BOSCO'S PEDAGOGY

S u m m a r y

Today the need for a deeper reflection on the problems of education arises from the need to seek such educational concepts which would be capable of developing and shaping the full personal potential of a young man in a holistic (integral) way. This year's 200th anniversary of the birth of St. John Bosco (1815-1888), a great 19th century educator and developer of the original system of preventive education, becomes an opportunity to introduce his original pedagogical thought. This article leads us to understand Father John Bosco's pedagogical activity which is based on the assumption of integral education of the young. It also shows modern educators that St. John Bosco and his preventive system of education can still inspire us to discover new perspectives in the field of education of the young generation.

Key words: integral education, young people, preventive system, faith, educator.

Translated by Karolina Jurak